

Δ. Α. ΣΑΚΚΗΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΙΣ ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΕΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ

Εισαγωγή

Η επισήμανση εκ μέρους μερίδας μελετητών της απουσίας στοιχείων που θα επέτρεπαν να εξετασθεί η ελληνική εκπαίδευση κατά τον ΙΘ' αιώνα σε σχέση με τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των περιοχών¹, σε συνδυασμό με την έλλειψη μέχρι τούδε ιστορικής έρευνας η οποία και θα εξέταζε τέτοιες παραμέτρους μείζονος σημασίας για την ιστορία και την κοινωνιολογία της παιδείας του τόπου μας στα πρώτα χρόνια μετά την ανεξαρτησία του, έδωσαν το έναυσμα για μια διαφορετική –κοινωνιολογικής υφής– προσέγγιση της ιστορίας της εκπαίδευσης.

Έτσι, παρόλο που κατά καιρούς έχει επισημανθεί η απουσία ερευνών στη σύγχρονη βιβλιογραφία που θα ανίχνευαν τις βάσεις της νεοελληνικής εκπαίδευσης σε σχέση με τα κοινωνικοοικονομικά της χαρακτηριστικά², το κενό συνέχιζε και οι τέτοιου είδους έρευνες διεξάγονταν στο συγχρονικό επίπεδο³. το γεγονός δεν είναι ανατιολόγητο, αφού οι εργασίες των Γενικών Αρχείων του Κράτους δεν είχαν σε επίπεδο ταξινόμησης του υλικού προχωρήσει, με αποτέλεσμα και αυτή η ιστοριογραφική προσέγγιση των βάσεων της παιδείας μας να φτάνει μέχρι και την καποδιστριακή περίοδο ή να επιτελείται μέσω των τοπικών αρχείων με εμφανή τα μειονεκτήματα ως προς το πρωτογενές υλικό που αξιοποιούσαν⁴.

Επιπλέον, θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε ότι η αποκάλυψη άγνωστων στοιχείων της ιστορίας της εκπαίδευσης που δρομολόγη-

σε η δυνατότητα προσπέλασης του οθώνικου αρχείου⁵, πέραν από το γεγονός ότι εξετάζει την εκπαίδευση σε σχέση με το κοινωνικοοικονομικό status της εκάστοτε περιοχής, συμβάλλει και στην ανάπτυξη της τοπικής (αλλά και) εθνικής ιστορίας, μέσω της ανίχνευσης των κοινωνικοοικονομικών παραμέτρων αυτών καθεαυτών.

Η δυναμική σχέση της εκπαίδευσης με την κοινωνία φορτίζει ανάλογα την εκπαιδευτική διαδικασία, εφόσον η εκπαίδευση θεωρείται κοινωνικό γεγονός. Ήδη ο Dilthey από το 1888 διατυπώνει την κλασική θέση ότι "η εκπαίδευση είναι μια ενέργεια της κοινωνίας", ενώ ο Γάλλος κοινωνιολόγος Emile Durkheim (1858-1917), καθορίζοντας την εκπαίδευση ως μια κοινωνική μεταβλητή θα θεωρήσει ως πρωταρχικό σκοπό της τη λειτουργική συμμετοχή, την εξομοίωση και την ενσωμάτωση του παιδιού στο εκάστοτε περιβάλλον⁶. Η εκπαίδευση κατά τον Durkheim είναι κοινωνικό γεγονός και η εκπαιδευτική πράξη κοινωνική πράξη. Είναι η πεμπτούσια της κοινωνικής ζωής και ως συστηματική κοινωνικοποίηση εξασφαλίζει την κοινωνική συνείδηση και την ενσωμάτωση του παιδιού στην πολύπλοκη και εργασιακά καταμερισμένη κοινωνία⁷. Εξάλλου, ο Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) πιστεύει ότι η εκπαίδευση και η μόρφωση θα μπορούσε να σώσει και ένα έθνος, αποδίδοντας στην εκπαιδευτική πράξη και στους σκοπούς της αγωγής την ικανότητα για ανανέωση και μεταβολή των κοινωνικών και πολιτικών αντιλήψεων⁸.

Έτσι, χρέος της εκπαίδευσης ως κοινωνικού θεσμού είναι να μελετήσει τη δομή, τη σύνθεση και τις εξελικτικές τάσεις της κοινωνίας, εφόσον, κατά μίαν άποψη, ο ρυθμός ανάπτυξης της τελευταίας εξαρτάται από την παιδεία της⁹. χρέος που, ως ένα βαθμό, πιστεύουμε ότι εξαντλούμε, εξετάζοντας τις κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες των γονέων που συμμετέχουν μέσω των γόνων τους στην εκπαίδευση, κατά μία περίοδο που δεν έχει διερευνηθεί.

Κατά το δομολειτουργισμό το ενιαίο κριτήριο σχολικής επιλογής είναι ανεξάρτητο από κάθε κοινωνικοοικονομική προέλευση του μαθητικού δυναμικού¹⁰.

Αν δεχθούμε αυτό το θεωρητικό μοντέλο για το υπό εξέταση χωροχρονικό πλαίσιο, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι η εκπαίδευση εκπρο-

σωπείται από τα παιδιά όλων των κοινωνικών τάξεων και κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών που απαρτίζουν τον κοινωνικό ιστό μιας περιοχής.

Υποθέτουμε ότι ελλοχεύει το φαινόμενο της κοινωνικής (ανοδικής) κινητικότητας (social mobility) που παρουσιάζεται στον τότε¹¹ –και όχι μόνον¹²– ελληνικό χώρο, φαινόμενο που απουσιάζει σε μεγάλο βαθμό σε πανευρωπαϊκή κλίμακα. Μια κινητικότητα που αποσκοπεί στον απεγκλωβισμό των Ελλήνων από την ένδεια– υλική και πνευματική– είναι η μορφωσιολατρεία που διακατείχε τους Έλληνες, ο της Παιδείας έρωτας που ύμνησε ο Αδαμάντιος Κοραΐς που τους οδηγούσε στην ίδρυση και λειτουργία πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων σχολικών μονάδων εκ του υστερήματός των και διά χειρωνακτικών ακόμη εργασιών, όπως έδειξα σε εργασία μου¹³.

Συγκεκριλαιωτικά, εξετάζοντας τις κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες που συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία στο συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο, μπορούμε να κάνουμε τις πρώτες υποθέσεις ως προς την αλληλεπίδραση της εκπαίδευσης με τις κοινωνικές δομές και συγχρόνως να συνεισφέρουμε, ως ένα σημείο, στην κοινωνική ιστορία του τόπου.

Η εξέταση του βαθμού συμμετοχής των παιδιών στην εκπαίδευση πρέπει να γίνει με βάση τις επικρατούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση δεν είχε στο νεοσύστατο κράτος το σημερινό χαρακτήρα. Ήταν μεζονος σημασίας προτεραιότητα και γεγονός. Σε μια Ελλάδα που οι πολίτες της ζούσαν υπό το καθεστώς της έσχατης ένδειας, σύμφωνα με ομολογία του πρώτου της κυβερνήτη¹⁴, η ίδρυση ενός σχολείου αποκτούσε μεγάλη βαρύτητα. Η δημοτική εκπαίδευση μαζί με την εργασία ήταν οι βάσεις για την ανόρθωση της Ελλάδας κατά τον Καποδίστρια¹⁵. Αυτή θα συνέβαλε στην ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης του νεοέλληνα.

Για τους παραπάνω λόγους η αντίχνευση εκείνων των κοινωνικοεπαγγελματικών δομών που συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία σηματοδοτεί και σημασιοδοτεί μεζονος σημασίας προβληματισμούς και ερωτήματα όσον αφορά στην κοινωνική κατάσταση (και στα οράματα) των άρτι ελευθερωθέντων Ελλήνων για τη μόρφωση των παιδιών τους.

Η έρευνα

Η συστηματική και μακροχρόνια έρευνά μου στα Γενικά Αρχεία του Κράτους με οδήγησε στην επισήμανση και συλλογή ανέκδοτου υλικού, αφορώντος στην εκπαίδευση των μαθητών σε σχέση με την κοινωνική προέλευσή τους, μέσω των εξαμηνιαίων ελέγχων επίδοσης που έστελναν οι διδάσκαλοι των σχολείων των Κυκλάδων στην επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Γραμματεία, ιδιαίτερα ύστερα από το 1836, οπότε και εφαρμόζονται οι επιταγές του νόμου του 1834 για τη δημοτική εκπαίδευση, καθώς και οι σχετικές εγκύκλιοι. Η επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Γραμματεία αντηρώ σε θέματα που αφορούσαν στη στατιστική ενημέρωσή της, απαιτούσε το παραπάνω υλικό, με αποτέλεσμα την ύπαρξη άφθονων στοιχείων σχετικών με το θεματικό αυτό άξονα.

Αναλυτικότερα: το δείγμα της έρευνας βασίζεται, όπως ήδη ειπώθηκε, στους εξαμηνιαίους ελέγχους, στους οποίους και εγγράφονταν αναλυτικά τα ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών (ηλικία- φύλο), το επάγγελμα του πατέρα, η επίδοσή τους στο σχολείο, οι απουσίες, η διαγωγή τους κ.λ.π. [Η επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων έγινε σε Η/Υ με βάση το στατιστικό πρόγραμμα SPSS· για έλεγχο της συνάφειας μεταξύ δύο μεταβλητών ανιχνεύθηκε το στατιστικό κριτήριο χ . Η σχέση των μεταβλητών που εξετάστηκε αντιστοιχεί με τα ερωτήματα της μελέτης].

Όπως φαίνεται στη συνέχεια από την παράθεση των ερωτημάτων, οι κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες και η κοινωνική στρωμάτωση είναι οι κύριες μεταβλητές της έρευνας. Ως βασική ένδειξη αυτών είναι το επάγγελμα το πατέρα.

Τα επιμέρους επαγγέλματα, προκειμένου να επιτευχθεί αναλυτικότερη παρουσίαση των κοινωνικοεπαγγελματικών δομών της υπό εξέταση περιόδου, ομαδοποιούνται σε εννέα κατηγορίες κοινωνικοοικονομικού επιπέδου.

1) Ανώτερα στελέχη διοίκησης¹⁶, 2) ελευθέρια ακαδημαϊκά επαγγέλματα¹⁷, 3) ελευθέρια επαγγέλματα¹⁸, 4) υπάλληλοι (μεσαία στελέχη)¹⁹, 5) υπάλληλοι (κατώτερα στελέχη)²⁰, 6) κτηματίες, 7) γεωργοί, 8) χειρώναντες²¹, 9) ορφανοί²², 10) αυτοαπασχολούμενοι τεχνίτες και

κάτοχοι μικροκαταστημάτων²³.

Οι παραπάνω κατηγορίες κοινωνικοοικονομικού επιπέδου ταξινομούνται ως εξής: ανώτερα στρώματα²⁴, μεσαία στρώματα²⁵, μεσαία κατώτερα στρώματα²⁶, κατώτερα στρώματα²⁷, ορφανοί²⁸.

Προτίμησα τον όρο "κοινωνική στρωμάτωση" και όχι "κοινωνική τάξη," γιατί στην ελληνική κοινωνία ύστερα από τετρακόσια χρόνια σκλαβιάς δεν είχαν διαμορφωθεί οι προνομιούχες "νομοκατεστημένες" κοινωνικές τάξεις της Ευρώπης. Εφόσον λοιπόν σαφής ταξική διάθρηση δεν υπήρχε στον ελληνικό χώρο, είναι περισσότερο δόκιμο να χρησιμοποιήσουμε τον όρο "κοινωνική στρωμάτωση," που παραπέμπει περισσότερο σε μία διαφοροποιημένη κοινωνία ως προς το οικονομικό επίπεδο και όχι σε μία κοινωνία "ταξικών διακρίσεων."²⁹

Περιορισμοί της έρευνας

1. Όπως προκύπτει από τις παραπάνω τοποθετήσεις, εξετάζεται η εκπαίδευση στο συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο, με τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και τους γενικότερους εποχικούς προσδιορισμούς.

Επομένως θα ήταν παρακινδυνευμένο να προβεί κανείς σε γενικεύσεις με βάση τα στοιχεία που θα προκύψουν από την έρευνα, δεδομένου ότι αυτά δεν είναι υποχρεωτικό να ισχύουν για την ηπειρωτική λ.χ. Ελλάδα.

2. Δεν μπορούμε να ανιχνεύσουμε την ακριβή συμμετοχή των κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών στην εκπαιδευτική διαδικασία, γιατί δεν υπάρχουν στοιχεία στα Γενικά Αρχεία του Κράτους που να δείχνουν την ακριβή ποσοστιαία συμμετοχή των επιμέρους επαγγελματιών στην κοινωνική διάθρηση κάθε περιοχής.

Γι' αυτό δεν εξετάζεται η εκπροσώπηση των κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών και των κοινωνικών στρωμάτων σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό στην εκπαίδευση, αλλά η συμμετοχή αυτών σε συγκεκριμένες σχολικές μονάδες.

3. Τέλος, η ακριβής κοινωνικοοικονομική εκπροσώπηση των επαγγελματιών στο συγκεκριμένο κοινωνικό σώμα είναι ένα άλλο σημείο, σχετικώς αδύνατο αυτής της μελέτης (εξάλλου η ίδια δυσκολία υπάρχει και για μελέτες στο συγχρονικό επίπεδο), αν και έγινε προσπάθεια

η παραπάνω αδυναμία να καλυφθεί από την υπάρχουσα βιβλιογραφία³⁰.

Διοικητικό πλαίσιο

Η οριοθέτηση του νομού Κυκλάδων πραγματοποιείται το 1833, μετά την έλευση του Όθωνα και με το ΒΔ "*Περί διαιρέσεως του Βασιλείου και της διοικήσεώς του*".³¹ Σύμφωνα μ' αυτό το νεοσύστατο κράτος διαιρείται σε δέκα νομούς και σαράντα δύο επαρχίες, από τους οποίους ένας είναι και ο νομός Κυκλάδων που περιλαμβάνει τις επαρχίες Άνδρου, Τήνου, Σύρου (Σύρας), Κύθνου, Μήλου, Θήρας και Νάξου.

Ο ακριβής, εξάλλου, ορισμός των συνόρων του νομού και των επαρχιών του θα λάβει χώρα με το ΒΔ της 1/ 13 Οκτωβρίου 1834, "*Περί του σχηματισμού των Δήμων του Νομού των Κυκλάδων*", που δημοσιεύθηκε την 26 Φεβρ./ 10 Μαρτίου 1835 στο υπ' αριθμ. 4 φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, ενώ με το άρθρ. 5 του ίδιου ΒΔ ορίζονται οι δήμοι της επαρχίας Μήλου που αποτελεί τις νοτιοδυτικές Κυκλάδες:

"*Η επαρχία Μήλου συγκειμένη εκ των νήσων Μήλου, Κιμώλου, Σίφνου, Φολεγάνδρου και Σικίνου, και των ερημονήσων Αντιμήλου, Λαγώσης (Πολίνο), Μινώης (Αγίου Γεωργίου), Μαχίας (Παξιμάδι), Ιερακίδος (Φαλκονέρας) και λοιπών, περιέχει τους Δήμους: 1. Μήλου 2. Ζεφυρίας 3. Κιμώλου 4. Σίφνου 5. Απολλωνίας 6. Φολεγάνδρου 7. Σικίνου*".

Θεσμικό πλαίσιο³²

Ο ν. του 1834 για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Επισκόπηση

Η έλευση του Όθωνα στις 25 Ιανουαρίου/ 6 Φεβρουαρίου 1833 σηματοδότησε την εγκαθίδρυση ενός απολυταρχικού μοναρχικού πολιτεύματος, παρόλες τις περί του αντιθέτου διαβεβαιώσεις των Μεγάλων Δυνάμεων.³³ Το καθεστώς της απόλυτης μοναρχίας κυριάρχησε στα πολιτικά πράγματα της χώρας μέχρι και την 3η Σεπτεμβρίου 1843, οπότε και η επιτυχία του κινήματος έπεισε το βασιλιά να αποδεχθεί οριστικά το αίτημα των Ελλήνων για παραχώρηση Συντάγματος και να

προχωρήσει στην εγκαθίδρυση του καθεστώτος της Συνταγματικής μοναρχίας.

Το αξιόλογο οργανωτικό έργο της Αντιβασιλείας, και κυρίως εκείνο που αφορούσε σε ζητήματα Δικαιοσύνης, Εκκλησίας και Παιδείας το ανέλαβε ο Μάουρερ³⁴, ο οποίος και κατηγορήθηκε για την ατυχία μεταφορά βαυαρικών νόμων μη εναρμονιζόμενων με την ελληνική πραγματικότητα³⁵.

Ουσιαστικά επρόκειτο για επεξεργασία ενός θεσμικού πλαισίου, το οποίο και φιλοδοξούσε να θέσει τα θεμέλια ενός διοικητικού μηχανισμού που θα ανταποκρινόταν στις ανάγκες του κράτους. Το τόλμημα ήταν σπουδαίο και αποκτά μεγαλύτερη σημασία, εάν λάβουμε υπόψη τη μακροβιότητα των παραπάνω ρυθμίσεων, συμπεριλαμβανομένης και αυτής που αφορά στην εκπαίδευση, εφόσον μεταρρυθμιστικές προσπάθειες εκδηλώνονται ύστερα από μακροχρόνια εφαρμογή του θεσμικού αυτού πλαισίου και προς το τέλος του 19ου αιώνα.

Στην αρχή της Οθωνικής περιόδου, ανάμεσα στα έτη 1834-1837, θα τελεσφορήσουν οι προσπάθειες για νομοθετική ρύθμιση της δημόσιας εκπαίδευσης. Το νομοθετικό έργο για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι επηρεασμένο από το γαλλικό νόμο του Guizot του 1833, τροποποιημένο "όσον αφορά εις την επιθεώρησιν των σχολείων κατά το πνεύμα των βαυαρικών οδηγιών"³⁶, ή βαθύτατα διαποτισμένο από τις Γερμανικές αντιλήψεις για την εκπαίδευση, εφόσον ο Victor Cousin, ο σύμβουλος του Guizot με καθοριστική συμμετοχή στη σύνταξη του γαλλικού νόμου, είχε μελετήσει διεξοδικά το πρωσικό σχολικό σύστημα και είχε συχνά εκφράσει το θαυμασμό του γι' αυτήν τη νομοθεσία που τη θεωρούσε σαν την πληρέστερη στον τομέα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Έτσι, μέσω της Γαλλίας επανέρχεται η Γερμανική επιρροή³⁷.

Ο δήμος ως διοικητική μονάδα είναι υπεύθυνος "υπό την επιτήρησιν της Κυβερνήσεως" για την εκπαίδευση, (όπως και για την αστυνομία, έργα υποδομής κ.λπ. - άρθρ. 34), με αποτέλεσμα ο δημοτικός προϋπολογισμός με έσοδα από άμεσους και έμμεσους φόρους να χρηματοδοτεί τους παραπάνω τομείς για την επίτευξη των στόχων τους.

Με το ν. του 1834 η ίδρυση, η συντήρηση και η εποπτεία της λειτουργίας των δημοτικών σχολείων ανατίθεται στους δήμους σύμφωνα

με το άρθρ. 4: *"Εἰς ἕκαστον δήμον θέλει συσταθεῖ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνά ἐν σχολεῖον δημοτικόν διατηρούμενον κατὰ τα ὀριζόμενα εἰς τὸν περὶ δήμων νόμον"*³⁸.

Επιπλέον, η πρωτοβάθμια εκπαίδευση δεν είναι αποκομμένη από τους μηχανισμούς της κεντρικής εξουσίας, εφόσον το κράτος παίζει κυριαρχικό ρόλο στις επιλεκτικές διαδικασίες εκπαίδευσης, διορισμού, μετάθεσης ή ακόμη και απόλυσης των διδασκάλων και κατέχει την *"υπερτάτη εποπτεία ἐφ' ὅλων τῶν ἐπιθεωρητικῶν ἐπιτροπῶν, τῶν διδασκάλων καὶ τῶν σχολείων γενικῶς..."*, μέσω του αρμοδίου Επάρχου ή Νομάρχης (Άρθρ. 51) και επιπλέον σ' αυτό *"ἐναπόκειται ἡ υπερτάτη διεύθυνσις τῶν δημοτικῶν σχολείων..."* (Άρθρ. 53).

Τα σχολεῖα κατηγοριοποιούνταν σε: 1. Σχολεῖα νομῶν καὶ επαρχιῶν στα οποία καὶ δίδασκαν διδάσκαλοι α' τάξεως με βοηθό υποδιδάσκαλο. 2. Σχολεῖα δήμων α' τάξεως που δίδασκαν δημοδιδάσκαλοι β' τάξεως καὶ 3. Σχολεῖα δήμων γ' τάξεως με διδασκάλους γ' τάξεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, σύμφωνα με τὸ ἀρθρο 8 *"κατὰ τὰς γνώσεις καὶ τὴν περὶ τὴν διδασκαλίαν ικανότητα"*, οἱ διδάσκαλοι υποδιαιρούνταν σε τρεῖς τάξεις: 1. Σε διδασκάλους νομῶν καὶ επαρχιῶν, 2. Σε διδασκάλους δήμων α' τάξεως, 3. Σε διδασκάλους δήμων β' καὶ γ' τάξεως.

Ἔτσι, ἡ διαβάθμιση τῶν διδασκάλων σε τρεῖς κατηγορίες καὶ ἡ τοποθέτησή τους σε σχολεῖα πρωτευουσῶν νομῶν καὶ επαρχιῶν ἢ μικρότερων δήμων, ἀνάλογα με τὸ βαθμὸ τους, ὁποσδήποτε ἀδικούσε τὴ μαθητιώσα νεολαία τῶν ἐκκεντρῶν περιοχῶν τοῦ νεοσύστατου κράτους, εφόσον διδασκόταν ἀπὸ διδακτικὸ προσωπικὸ που δε διέθετε ἀξιόλογα προσόντα³⁹,

Επισκοπώντας τις κατ'ἐξοχὴν κατευθύνσεις τοῦ θεσμικοῦ πλαισίου ἐπισημαίνουμε τὰ παρακάτω σημεῖα τοῦ ν. τοῦ 1834, τὰ ὁποία καὶ (στὴ συνέχεια) ἀποτελοῦν ἀντίστοιχα ἐρωτήματα τῆς ἐρευνᾶς μας:

1. Ο ν. τοῦ 1834⁴⁰, καθὼς καὶ ὅλες οἱ νομοθετικὲς καὶ διοικητικὲς ρυθμίσεις τοῦ⁴¹, μέσω τῶν διαταγμάτων καὶ τῶν ἐγκυκλίων που τὸν περιέβαλαν στὴ διαχρονικὴ του πορεία (1834-1895), δίνουν τὸ στίγμα τῆς βασικῆς ιδέας που τὸν διέπει: τὴ δόμηση μιᾶς οργανωμένης πρωτοβάθμιας ἐκπαίδευσης, ἡ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ εἶναι καὶ προσπελάσιμη σ' ὅλο τὸ φάσμα τῆς κοινωνικῆς στρωμάτωσης τῆς ἐποχῆς, εφόσον ὀρίζεται ὡς υποχρεωτικὴ γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ ἀπὸ 5 ἕως 12 ἐτῶν⁴², καὶ

ουσιαστικά δωρεάν⁴³.

2. Η φοίτηση, όπως προαναφέραμε, είχε θεσμοθετηθεί ως επταετής σύμφωνα με το άρθρο 6, ουσιαστικώς όμως περιοριζόταν στα τέσσερα έτη, εφόσον οι μαθητές περάτωναν τις σπουδές τους σε διαφορετικό χρόνο ο καθένας διερχόμενοι επιτυχώς τις κλάσεις των μαθημάτων της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου.

3. Ως προς την πρωτοβάθμια εκπαίδευση των θηλέων ο ν. του 1834 χαρακτηριζόταν "από μια δυνητικότητα, η οποία τελικά στην πράξη, δεν μπόρεσε να δεσμεύσει τους φορείς που επιφορτίστηκαν με την υλοποίησή του". Πράγματι, τα άρθρα 58 και 68 που αφορούσαν κατεξοχήν στη νομική ρύθμιση του θέματος της εκπαίδευσης των θηλέων διέπονταν από εκφράσεις περισσότερο "ευχετικές" και λιγότερο "ενδεικτικές"⁴⁴.

Ουσιαστικά, ο δυνητικός χαρακτήρας των νομοθετικών ρυθμίσεων για την εκπαίδευση των θηλέων δεν υποχρεώνει τους δήμους να ιδρύσουν χωριστά σχολεία. Είναι όμως γεγονός, ότι οι δήμοι σε συνεργασία με το διδάσκαλο πολλές φορές προέβαιναν αυτοσχεδιάζοντας στη δημιουργία ενός "*κεχωρισμένου τμήματος διά τα κοράσια*", προκειμένου να αμβλύνουν το προωθημένο –για τα ήθη της εποχής– σχήμα της μεικτής φοίτησης. Έτσι, σε σχολεία της νησιώτικης Ελλάδας, όπου πολλές φορές το σχήμα της μεικτής φοίτησης αμβλυνόταν με τον τρόπο που αναφέραμε, τα ποσοστά φοίτησης των θηλέων φτάνουν και υπερβαίνουν, όπως θα παρατηρήσουμε, το 20%, μια ποσοτική συμμετοχή μη ευκαταφρόνητη.

Ερωτήματα έρευνας

Από τις παραπάνω θέσεις καταλήγουμε στα εξής ερωτήματα:

1. Τί ρόλο διαδραμάτισαν η κοινωνική διαστρωμάτωση και οι κοινωνικοεπαγγελματικές δομές στην πρόσβαση των ελληνοπαίδων κατά την περίοδο αυτήν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση;

ή το θεσμικό πλαίσιο για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση κατά πόσο ήταν κοινωνικά δίκαιο, ώστε να καταστήσει την εκπαίδευση προσπελάσιμη σ' όλο το φάσμα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης των Ελλήνων;

2. Ποιά ήταν η ποσοστιαία συμμετοχή των φύλων στην εκπαίδευση;

3. Ποιά ήταν η ηλικία πρόσβασης των μαθητών στην εκπαίδευση, δεδομένων των αντίξοων περιβαλλοντικών και κοινωνικών συνθηκών που αντιμετώπιζαν;

4. Ποιά η σχέση της τακτικής φοίτησης με την ηλικία των μαθητών και την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογενείας των;

Τα ερευνητικά δεδομένα

Ακολούθησε η στατιστική επεξεργασία στοιχείων 1945 μαθητών η-μιαστικών και αγροτικών περιοχών των Νοτιοδυτικών Κυκλάδων, πρωτοβάθμιας (κυρίως) και δευτεροβάθμιας δημόσιας εκπαίδευσης, που ανήκαν στις παρακάτω σχολικές μονάδες:

Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Μήλου, Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Σίφνου, Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Αρτεμώνος Σίφνου, Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Κιμώλου, Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Φολεγάνδρου, Ελληνικό σχολείο Μήλου και Ελληνικό σχολείο Σίφνου⁴⁵. Τα ερευνητικά δεδομένα προέρχονται, κυρίως, από την πρωτοβάθμια δημόσια εκπαίδευση: στο σύνολο των 1945 περιπτώσεων μόνον οι 146 προέρχονται από τη δευτεροβάθμια δημόσια και δημοσυντήρητη εκπαίδευση (34 από το δημοσυντήρητο ελληνικό σχολείο Μήλου και 112 από το δημόσιο ελληνικό σχολείο Σίφνου).

Οι μαθητές φοίτησαν στα αλληλοδιδασκτικά και ελληνικά σχολεία των Νοτιοδυτικών Κυκλάδων στο διάστημα της Α' Οθωνικής περιόδου (1833-1843).

Διαπιστώσεις:

1. Κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες, κοινωνική στρωμάτωση και πρόσβαση στην εκπαίδευση.

Η έρευνα απέδειξε την ύπαρξη των εξής επαγγελματών στις Νοτιοδυτικές Κυκλάδες και με την ποσοστιαία κατανομή που παρουσιάζεται στον Πίνακα 1.

Διαπιστώνουμε ότι υπερτερούν τα επαγγέλματα του ναύτη, του γεωργού, του κτηματία, ενώ ακολουθούν οι επαγγελματικές κατηγορίες του εργάτη, του πρωρέα, του μάγειρα, του μυλωνά, του αλιέα, καθώς και τα ορφανά με μικρότερη σχετικώς ποσοστιαία συμμετοχή στην εκπαίδευση. Ενδιαφέρον, προσέτι παρουσιάζει η ύπαρξη και άλλων επαγγελματικών κατηγοριών με αξιόλογη επίσης συμμετοχή, όπως των ποιμένων, των ιερέων, των σκυτοτόμων, των κεραμέων και των μικροεμπόρων, καθώς και των υπολοίπων επαγγελματικών κατηγοριών που απαρτίζουν την κοινωνία του νησιού (βλ. αναλυτικά στον Πίνακα 1).

Ανιχνεύοντας, εξάλλου, την ποσοστιαία συμμετοχή των κοινωνικών στρωμάτων των νησιών στην εκπαίδευση μετά την ελληνική ανεξαρτησία, (Βλ. Πίνακα 2 και το ιστόγραμμά του) φτάνουμε στην παρακάτω αξιόλογη διαπίστωση: Οι "κατώτερες" κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες, οι εξασθενημένες οικονομικά τάξεις, υπερτερούν σε επίπεδο συμμετοχής στην εκπαίδευση σε σχέση με τις "ανώτερες".

Έτσι, οι αυτοαπασχολούμενοι τεχνίτες, οι ιδιοκτήτες μικροκαταστημάτων και οι μικροέμποροι έρχονται πρώτοι στη συμμετοχή στην εκπαίδευση. Ακολουθούν τα μεσαία στρώματα (ελευθέρια επαγγέλματα) και οι κατώτερες οικονομικά κατηγορίες του χειρώνακτα και του γεωργού.

Επισημαίνουμε πάντως το γεγονός ότι 65% των μαθητών των νησιών (συμπεριλαμβανομένων και των ορφανών) κατάγονταν από γονείς κατωτέρων και κατωτέρων των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων, ενώ μόλις 3,6 % από ανώτερα κοινωνικά στρώματα. (Το υπόλοιπο 32,5% ανήκει στα μεσαία στρώματα. Βλ. αναλυτικά στους Πίνακες 2, 3).

2. Ποσοστιαία συμμετοχή των φύλων στην εκπαίδευση

Επί 1945 περιπτώσεων μαθητών όλων των σχολικών μονάδων, όπου και εφαρμοζόταν το σχήμα της μεικτής φοίτησης, η συμμετοχή των αρρένων ανέρχεται στους 1592 (82 %), ενώ η συμμετοχή των θηλέων στις 353 (18 %- Βλ. Πίνακα 4). Το ποσοστό συμμετοχής των θηλέων σε συνολικό επίπεδο μπορεί να θεωρηθεί υψηλό για τα ήθη της εποχής.

Ειδικά κατά σχολείο και βαθμίδα η ποσοστιαία συμμετοχή έχει ως εξής:

<i>Αλληλοδιδασκτικά σχολεία</i>	<i>άρρ.</i>	<i>θήλ. %</i>
Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Μήλου	71, 2	28, 8
Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Σίφνου	80, 3	19, 7
Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Αρτεμίωνος Σίφνου	84, 5	15, 5
Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Κιμώλου	92, 4	7, 6
Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Φολεγάνδρου	76, 4	23, 6
<i>Ελληνικά σχολεία</i>	<i>άρρ.</i>	<i>θήλ. %</i>
Ελληνικό σχολείο Μήλου	91, 2	8, 8
Ελληνικό σχολείο Σίφνου	96, 5	3, 5

3. Ποσοστιαία κατανομή της ηλικίας των μαθητών

Επί 1945 περιπτώσεων μαθητών, (βλ. Πίνακα 5) παρατηρούμε ότι η ηλικία πρόσβασης στην εκπαίδευση επικεντρώνεται, κυρίως, στην ηλικία 5-12 ετών. Σημαντικό είναι το ποσοστό των μαθητών που διάγουν το 5ο έτος της ηλικίας τους, όπως και εκείνων των 11 και 12 ετών. Από το 12ο έτος και εντεύθεν το ποσοστό συμμετοχής στην εκπαίδευση φθίνει.

Ακόμη, υπάρχουν και μερικοί μαθητές μικρής ηλικίας, αντίθετα από τις διατάξεις του ν. του 1834, ο οποίος και έθετε το όριο των 5 ετών για την πρόσβαση των μαθητών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Τα παραπάνω υποδηλώνουν ότι:

1. Τα αλληλοδιδασκτικά σε λίγες περιπτώσεις "απασχολούσαν" και νήπια, εφόσον δεν υπήρχαν νηπιαγωγεία στα νησιά.

2. Οι μαθητές, σε πολλές περιπτώσεις, μέχρι και το 10ο έτος της ηλικίας τους αποπεράτωναν τις σπουδές τους ή αποφοιτούσαν από τα αλληλοδιδασκτικά. Τα επτά έτη σπουδών που οραματιζόταν ο ν. του 1834 γινόταν τέσσερα, χάρις στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Γι' αυτό και συναντούμε μαθητές ελληνικών σχολείων σε ηλικία κάτω των 10 ετών.

4. Η τακτική φοίτηση

Προκειμένου να καταλήξω στη συναγωγή κάποιων συμπερασμάτων

ως προς το πρόβλημα της τακτικής φοίτησης των πρώτων μαθητών μετά την ελληνική ανεξαρτησία υποδιαίρεσα το σύνολο των απουσιών (αυθαιρέτως) σε τέσσερις κατηγορίες (Βλ. Πίνακα 6).

α. Ηλικία μαθητή και τακτική φοίτηση.

Σε 1568 περιπτώσεις (Βλ. Πίνακα 6) παρατηρείται ότι μαθητές ηλικίας μέχρι 12 ετών έχουν αυξημένο το ποσοστό απουσιών της α' κατηγορίας (1- 30 απουσίες) και της β' κατηγορίας (31- 60 απουσίες). Όσο μεγαλώνει η κατηγορία των απουσιών (πλην της τελευταίας) το ποσοστό φθίνει. Πάντως, οι 131 περιπτώσεις παιδιών μέχρι 8 ετών που έχουν περισσότερες από 120 απουσίες υποδηλώνουν την απασχόλησή τους με άλλες, εκτός σχολείου, "οικιακές" συνήθως εργασίες, γεγονόςς σύνηθες για την εποχή.

β. Τακτική φοίτηση και κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες.

Η σχέση των κοινωνικοεπαγγελματικών δομών με την τακτική φοίτηση αποκαλύπτεται στον Πίνακα 7. Σε 1490 περιπτώσεις τα παιδιά των αυτοαπασχολούμενων τεχνιτών και των μικροκαταστηματαρχών, καθώς και τα παιδιά των πρωρέων (το επάγγελμα ήταν "κληρονομικό"), των εμπόρων, των εργολάβων, των πλοιάρχων και των άλλων επαγγελματιών που συνανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες έχουν περισσότερες απουσίες από τα παιδιά των χειρωνακτών αλλά και των γεωργών. Αντίθετα, τα παιδιά των "κατωτέρων" και "μεσαίων" υπαλλήλων, των ανώτερων στελεχών διοίκησης και τα ορφανά έχουν μικρό αριθμό απουσιών. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η τακτική φοίτηση δεν έχει σχέση τόσο με τη κοινωνική στρωμάτωση, όσο με τις κοινωνικοεπαγγελματικές δομές αυτές καθαυτές. Ορισμένα επαγγέλματα έπρεπε να "κληρονομηθούν" στους επιγενομένους. Οπωσδήποτε εντύπωση προκαλεί ο όχι μεγάλος αριθμός των απουσιών των γόνων των πτωχών γεωργών και των ορφανών.

γ. Τακτική φοίτηση και φύλο μαθητή.

Σε 1645 περιπτώσεις μαθητών (1340 αρρένων και 305 θηλέων) των ΝΔ Κυκλάδων που συσχετίχθηκε το φύλο τους με την τακτική φοίτηση

(Βλ. αναλυτικά Πίνακα 8) διαπιστώθηκε ότι η φοίτησή τους είναι ανεξάρτητη από το φύλο τους. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις τα ποσοστά δεν αποκλίνουν ούτε κατά μία ποσοστιαία μονάδα και στις πέντε κατηγορίες των απουσιών. Πράγματι, τόσο τα αγόρια, όσο και τα κορίτσια δεν ήταν απαλλαγμένα από βιοποριστικές ενασχολήσεις και από τις "του οίκου" εργασίες, αντιστοίχως.

Συγκεφαλαιωτικές παρατηρήσεις

1. Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση ήταν προσπελάσιμη από τα παιδιά όλων των κοινωνικών στρωμάτων της περιοχής των ΝΔ Κυκλάδων και ιδιαίτερα από τις κατώτερες εισοδηματικές τάξεις.

2. Εξετάζοντας τη συμμετοχή των κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών και των κοινωνικών στρωμάτων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση⁴⁶, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι τα κατώτερα και μεσαία κοινωνικά στρώματα, καθώς και οι ασθενέστερες οικονομικά κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες υπερτερούν στη συμμετοχή σε σχέση με τις ανώτερες. Πράγματι, τα μεσαίου – κατώτερου κοινωνικοοικονομικού επιπέδου στρώματα, αντιπροσωπευόμενα από τους "αυτοαπασχολούμενους τεχνίτες" και τους κατόχους μικρών καταστημάτων υπερέχουν ως προς τον αριθμό συμμετοχής των γόνων τους στην εκπαιδευτική διαδικασία· ακολουθούν τα μεσαία κοινωνικοοικονομικά στρώματα, ενώ σε μεγάλο βαθμό συμμετέχουν στην εκπαίδευση και τα παιδιά των χειρωνακτών και των γεωργών· έτσι η συμμετοχή στην εκπαίδευση των Ελλήνων, ως ένα σημείο, καθίσταται κατά την περίοδο αυτή – και ίσως όχι μόνον⁴⁷ – ανεξάρτητη από κάθε κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση.

3. Ως προς τη συμμετοχή των φύλων στην εκπαίδευση, διαπιστώνουμε την ικανοποιητική συμμετοχή των θηλέων σ' αυτήν, παρόλο που το κορίτσι δεν είχε ακόμη απεγκλωβισθεί πλήρως, ακόμη και στη νησιωτική Ελλάδα, από τους μηχανισμούς της οικονομικής εκμετάλλευσης – όπως αυτοί ήταν δομημένοι στα "κλειστά" νοικοκυριά – και από τα ήθη της εποχής. Έτσι, η συμμετοχή των θηλέων στην εκπαιδευτική διαδικασία με το υψηλό ποσοστό του 18% είναι δείκτης μιας άλλης νοοτροπίας, σχετικά με την εκπαίδευση των Ελληνίδων, στο συγκεκρι-

μένο χωροχρονικό πλαίσιο.

Η συμμετοχή των θηλέων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι χαμηλή (3,5% και 8,8%), γεγονός που ερμηνεύεται ως οφειλόμενο στο διαφορετικό κοινωνικό ρόλο που ασκούν τα δύο φύλα στη δεδομένη ιστορική στιγμή⁴⁸.

4. Ως προς το κατά πόσο η κοινωνική στρωμάτωση επηρέασε την ηλικία πρόσβασης στην εκπαίδευση (βλ. Πίνακα 9) διαπιστώνουμε ότι τα ανώτερα στρώματα υπερέχουν, σε μικρό σχετικά βαθμό, στον αριθμό συμμετοχής παιδιών μικρότερης ηλικίας στις σχολικές μονάδες. Το φτωχό παιδί, για λόγους βιοπορισμού, άρχισε τη φοίτηση στο σχολείο και σε μεγαλύτερη ηλικία.

5. Η φοίτηση των πρώτων μαθητών της ανεξάρτητης Ελλάδας διαπιστώνουμε ότι είναι σε γενικές γραμμές τακτική, παρόλες τις ξένες προς το σχολείο απασχολήσεις των παιδιών της εποχής εκείνης. Στις απόμακρες όμως περιοχές, όπως διαπίστωσα, η φοίτηση των παιδιών δεν είναι τακτική. Στη φτώχη και αγροτική μετά την ανεξαρτησία Ελλάδα το παιδί στηρίζει οικονομικά την οικογένεια και δεν αποκλείεται από τη διαδικασία παραγωγής, συμμετέχοντας στην οικόσιτη βιοτεχνία ή στις εργασίες του νοικοκυριού ή ακόμη προσφέροντας τις υπηρεσίες του στη ξένη δούλεψη. Αργότερα και μετά τη βιομηχανική επανάσταση το παιδί θα απεγκλωβισθεί από τους μηχανισμούς της οικονομικής οικογενειακής εκμετάλλευσης και θα μετατραπεί σε "οικονομική δαπάνη."⁴⁹ Γι' αυτό, αν και η προσπάθεια του νεοσύστατου κράτους για παροχή δωρεάν παιδείας⁵⁰ συντελείται ως ένα βαθμό κατά την υπό εξέταση περίοδο, ωστόσο δεν έχουν επέλθει ακόμη εκείνες οι δομολειτουργικές αλλαγές που θα σηματοδοτούσαν την απαλλαγή του παιδιού από τα παλαιά σχήματα της συμμετοχής του στην παραγωγή.

Ο νόμος του 1834, παρόλες τις ατέλειές του –οι οποίες και συνοψίζονταν κυρίως στην ανάθεση της λειτουργίας των σχολείων στους ενδεείς δήμους και στη διαβάθμιση των αλληλοδιδασκάλων σε τρεις κατηγορίες– είχε δημοκρατική δομή⁵¹, εφόσον, όπως διαπιστώσαμε, υποχρέωνε σε φοίτηση όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από κοινωνικοοικονομική κατάσταση και φύλο. Πρόκειται για σχήμα αρκετά προωθημένο για την εποχή του.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος. Εξάρτηση και αναπαραγωγή: ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830 - 1922).- 5η Έκδ.- Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, 1987, σ. 407.

Πάνω σ' αυτήν την προβληματική ο συγγραφέας επισημαίνει: "Τα κατά περιοχές ποσοστά φοίτησης θα έπρεπε να εξεταστούν σε σχέση με τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των περιοχών. Προσक्रούμε και πάλι στην έλλειψη στοιχείων ή πληροφοριών, που θα μπορούσαν να μας δώσουν αξιοσημείων ποσοτικές πληροφορίες. Αγνωστούμε όχι μόνο τις διαφορές εισοδημάτων κατά περιοχές αλλά και δεν έχουμε καμία ένδειξη όσον αφορά τις τυχόν διαφοροποιημένες κοινωνικοεπαγγελματικές δομές". Ακόμη στη σ. 404. "Θα ήταν χρήσιμο να εξακολουθήσουμε την ανάλυση πάνω στη βάση της κοινωνικής προέλευσης των μαθητών. Όμως, δυστυχώς, στο σημείο αυτό προσक्रούμε στην πλήρη έλλειψη χρησιμοποιήσιμων στοιχείων" ή στη σ. 421 "Η ανυπαρξία στοιχείων όσον αφορά την ταξική προέλευση των μαθητών (...) καθιστά κάθε ερμηνεία του φαινομένου αυτού υποθετική." (Η υπογράμμιση δική μου).

Βλ. σχετικά και Μυλωνάς, Θεόδωρος. Κοινωνική αναπαραγωγή στο σχολείο: Θεωρία και Εμπειρία.- σ. 1.: ΑΡΜΟΣ, σ. α., σ. 160, όπου και επισημαίνεται ότι "μία σειρά υποθέσεων προς αυτήν την κατεύθυνση (που προαναφέραμε) παραμένουν ανοικτή πρόκληση για παραπέρα πρωτογενή έρευνα".

2. Επιπροσθέτως αναφέρω και τον Ν. Σβορώνο, που προλογίζοντας το βιβλίο του Κ. Τσουκαλά αποφαίνεται στη σελ. 11: "Η έλλειψη κάθε στατιστικού στοιχείου σχετικού με την κοινωνική προέλευση των μαθητών καθιστά την ερμηνεία των στατιστικών διαπιστώσεων δύσκολη" επίσης στη σελ. 13 δίνει την πρόποσα βαρύτητα στη χρήση του αρχειακού υλικού: "... η χρησιμοποίηση του αρχειακού υλικού που βρίσκεται ακόμη ανεκμετάλλετο στα ελληνικά και ξένα αρχεία, έργο πολλών ερευνητών, θα "..." διαλευκάνει προβλήματα που χρειάζονται πληρέστερη διερεύνηση." Γι' αυτό το θέμα βλ. επίσης και Πυργιωτάκης, Ιωάννης. Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες.- Αθήνα: ΓΡΗΓΟΡΗΣ, 1989, σ. 133.

3. Αναφέρω δειγματοληπτικά: 1) Λαμπίρη- Δημάκη, Ι.. Προς μίαν ελληνικήν Κοινωνιολογίαν της Παιδείας. Αθήνα: ΕΚΚΕ, 1974. Στην έρευνα διαπιστώθηκε ότι κατά το σχ. έτος 1964- 1965 οι περισσότεροι μαθητές που εισήλθαν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ανήκαν στην ανώτερη ή μεσαία τάξη. 2) Ηλιού, Μ.. "Γεωγραφική κατανομή εκπαιδευτικών ευκαιριών," *Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών*, ΕΚΚΕ 28 (1976). 3) Τζάνη, Μ.. Σχολική Επιτυχία: Ζήτημα ταξικής προέλευσης και κουλτούρας.- Αθήνα, 1983.

4. Τα μειονεκτήματα, κατά τη γνώμη μου, εσιάζονται κυρίως στην απουσία της αλληλογραφίας των σχολικών μονάδων με το υπουργείο Παιδείας, η οποία και θα αποκάλυπτε την εκπαιδευτική πολιτική της κυβέρνησης, καθώς και άλλων πλούσιων σε πληροφορίες στοιχείων, τα οποία και ελλείπουν από τις τοπικές μονάδες των Γ. Α. Κ.

5. Η παροχή δυνατότητας αξιοποίησης του αρχειακού υλικού είναι πράγματι πρόσφατη, εφόσον οι φάκελοι του Αρχείου της κεντρικής υπηρεσίας της Γραμμα-

τείας Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Εκπαιδεύσεως της χρονικής περιόδου 1833 - 1848 είχαν κατατεθεί στις αποθήκες των Γενικών Αρχείων του Κράτους τον Μάρτιο και Μάιο του 1915 παραμένοντας αναξιοποίητοι και, μόλις τον Ιούλιο του 1990 το πρωτογενές υλικό κρίθηκε αξιοποιήσιμο και διαθέσιμο για έρευνα. [Βιβλιοθήκη Γενικών Αρχείων του Κράτους (Διεύθυνση Ν. Καραπιδάκης). Δημόσια Αρχεία- Αρχειακές Συλλογές, αρ. 17 (Ιούνιος 1989- Μάρτιος 1990).- Αθήνα, 1990, σ. 23].

6. Χενέια, Χανς Πέτερ. Βασική κατεύθυνση της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης/ μετ. Γ. Σ. Κακαλέτρης.- Αθήνα: ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, 1989, σσ. 20- 21.

7. ό. π., σ. 28.

8. ό. π., σ. 21.

9. Αραβανής, Γεώργιος. Κοινωνιολογικές βάσεις της εκπαίδευσης.- Αθήνα: ΓΡΗΓΟΡΗΣ, 1992, σ. 14.

10. Πάρσονς, Τάλκοτ. "Η σχολική τάξη ως κοινωνικό σύστημα: Μερικές από τις λειτουργίες στην Αμερικανική κοινωνία" [Φραγκουδάκη, Άννα] Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης: Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο.- Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ, 1985.- 560σ.

11. Σακκής, Δ.Α.. "Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση στην ανεξάρτητη Σκόπελο (1833 - 1848)". *Απόψεις*, αρ. 7. Αθήνα (1995), σσ. 103- 132.

12 Σακκής, Δ.Α.. "Κοινωνικοοικονομική κατάσταση γονέων και σχολική επίδοση μαθητών στο Ελληνικό σχολείο Βελεστίνου (1897- 1909)". [Πρακτικά Β' Συνεδρίου, "Φεραί- Βελεστίνο- Ρήγας", Βελεστίνο, Οκτώβριος 1992]. Αθήνα:Υπέρεια, τ. Β' (1994), σσ. 473- 505. Στην έρευνα παρατηρείται το φαινόμενο της κοινωνικής ανοδικής κινητικότητας στους ελληνόπαιδες 70 χρόνια αργότερα.

13. Σακκής, Δ.Α.. Η Εκπαίδευση στις Νοτιοδυτικές Κυκλάδες κατά την Α' Οθωνική περίοδο.- δ.δ., (ανέκδοτη).- 509 σ.

14. "Φθάσας εις την Ελλάδα -έγραφε στον Κοραή- δεν εύρον μήτε καλύβας ικανάς να σκεπάσωσι χιλιάδας οικογενειών λιμοκτονούσας..." (Ληξουριώτης, Γιάννης. Κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί τον πρώτο αιώνα του νεοελληνικού κράτους. Αθήνα- Γιάννινα: ΔΩΔΩΝΗ, 1986, σ. 51).

15. "Είμαι αποφασισμένος, έλεγε, να στηρίξω την επανόρθωσιν της Ελλάδος εις δύο μεγάλας βάσεις, την εργασίαν και την στοιχειώδη εκπαίδευσιν", ό. π., σ. 51.

16. Στην κατηγορία αυτή, ανήκουν τα επαγγέλματα: Πρόξενος, διοικητής, δήμαρχος, δικαστικός, διοικητικός ιατρός, αξιωματικός.

17. Ιατρος.

18. Πρωρέας, έμπορος, πλοίαρχος, τέκτονας, μεσίτης, ναυπηγός, πράκτωρ, εργολάβος.

19. Ιερέας, δάσκαλος, τελώνης.

20. Λιμενοφύλακας, κλητήρας, γραμματέας, αρχιφύλακας, σύμβουλος (επί των ορυκτών).

21. Ζευγάς, αλιέας, ποιμένας, εργάτης, βαφέας, οικοδόμος, ανθρακωρύχος, υπηρέτης, άνεργος, σπαπανέας, κηπουρός.

22. Στην κατηγορία συνανήκει και η ένδειξη "χήρες", η οποία και συναντάται

στους εξαμηνιαίους καταλόγους.

23. Μυλωνάς, κτίστης, ναύτης, χαλκέας, ανθρακέας, ράφτης, μικρέμπορος, κρεοπώλης, μάγειρας, σκυτοτόμος, καδοποιός, καλλιεργητής ορυκτών, θερμοπώλης, καφεπώλης, αρτοποιός, κιθαροποιός, υποδηματοποιός, κεραμέας, λειτουργός, τεχνίτης, καλαφάτης, παιχνιδιάτορας, ισθακαδοποιός βουτσάς, σιδηρουργός, μαραγκός. (Οι παραπάνω αποτελούν ξεχωριστή κατηγορία ως φορείς ιδιαίτερων πολιτιστικών στοιχείων που απουσιάζουν από τους χειρώναντες, μόνιμους συνήθως κατοίκους της περιοχής).

24. Στα "ανώτερα στρώματα" ανήκουν τα ανώτερα στελέχη διοικήσεως και τα ελευθέρια ακαδημαϊκά επαγγέλματα.

25. Στα "μεσαία" τα ελευθέρια επαγγέλματα, οι έμποροι, οι υπάλληλοι (μεσαία στελέχη) και οι κτηματίες.

26. Στα "μεσαία κατώτερα" στρώματα ανήκουν οι κάτοχοι μικροκαταστημάτων και οι τεχνίτες.

27. Οι γεωργοί, οι χειρώναντες και οι υπάλληλοι (κατώτερα στελέχη) ανήκουν στα "κατώτερα στρώματα".

28. Χωριστά κατηγοριοποιούνται τα ορφανά μετά τον απελευθερωτικό αγώνα.

29. Ο όρος "κοινωνική τάξη" εμφανίσθηκε στις δυτικές κοινωνίες μετά τη βιομηχανική επανάσταση που οδήγησε στην εμφάνιση της εργατικής τάξεως, στην εξειδίκευση των επαγγελμάτων και γενικά στην ταξική συγκρότηση των σύγχρονων κοινωνιών ως αποτέλεσμα των νέων δεδομένων της παραγωγής. Η ταξινόμηση κατά επάγγελμα είναι στη χώρα μας περισσότερο αποδεκτή. Και ο Ν. Γ. Σβορώνος υποστηρίζει την ανυπαρξία "ομοιογενών" κοινωνικών τάξεων κατ' αυτήν την περίοδο: "...το χαμηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και κυρίως η ασύμμετρη και στρεβλή πρόοδος της δεν ευνοούν τη δημιουργία κοινωνικών τάξεων που να παρουσιάζουν μια κάποια ομοιογένεια και να έχουν καθορισμένα πλαίσια. Η ελληνική κοινωνία παραμένει ακόμα ουσιαστικά γεωργική..." (Σβορώνος, Ν.. Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας.- 3η Έκδ.- Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, 1987, σ. 290).

Βλ. σχετικά και Μαρμαρινός, Ιωάννης, Δημιουργικότης και κοινωνικοοικονομικών επίπεδον.- Αθήναι: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ, 1978, σ. 130, 131, 132, όπου ο συγγραφέας κατατάσσει τους μαθητές του δείγματος "βάσει της επαγγελματικοοικονομικής καταστάσεως των γονέων".

30. Ο κλήρος λ.χ. σε αντίθεση με το μικρό του εισόδημα, "αποτελούσε ιδιαίτερη κατηγορία που ξεχώριζε από το λαό και συντάσσονταν πλάι στους "ευγενείς" (Βλ. Λεντάκης, Ανδρέας. "Σύμμεικτα Μήλου". Κατάθεση 73.- Αθήναι: Μπουκουμάνη, 1973, σσ. 14- 15.

Στην ίδια κατηγορία (μεσαία στρώματα) ανήκουν, όπως διαπιστώσαμε, και οι διδάσκαλοι τόσο εξαιτίας του σταθερού μηνιαίου μισθού τους όσο και εξαιτίας του μορφωσιογόνου περιβάλλοντος στο οποίο είχαν τη δυνατότητα να διαπαιδαγωγηθούν τα παιδιά τους: περιβάλλον που οπωσδήποτε απέκλινε από εκείνο στο

οποίο διαπαιδαγωγούνταν τα παιδιά "των λαϊκών στρωμάτων..."

Ως προς την κατηγορία των κτηματιών επισημαίνω τα εξής: 1. Όσοι εξ αυτών είχαν μεγάλη ιδιοκτησία κατείχαν και αξιώματα στην τοπική αυτοδιοίκηση και έτσι καταγράφονται στην κατηγορία των ανωτέρων στρωμάτων (ανώτερα στελέχη διοίκησης).

2. Οι υπόλοιποι, κάτοχοι μικρής ιδιοκτησίας που ξεπερνά τα όρια της τοπικής οικογενειακής εκμετάλλευσης καταγράφονται στα μεσαία στρώματα, δεδομένου ότι πολλές φορές, όπως διαπίστωσα από έρευνα σε αρχαικό υλικό της τότε Εθνικής Ελληνικής Τραπεζής, αναγκάζονταν εξαιτίας δανεισμού να απωλέσουν τις περιουσίες τους. (Βλ. την *Αλληλογραφία ανταποκριτών εσωτερικού της Εθνικής Ελληνικής Τραπεζής*, Φ. 44, λήμ. Μήλος (1842- 1848), καθώς και την εφ. Ερμής (Εφημερίς του Λαού, του Εμπορίου και της Βιομηχανίας), τ. 327, έτος Η'.

Επίσης βλ. σχετική Ασδραχάς, Σπύρος Ι.. Ελληνική κοινωνία και οικονομία η' και ιθ' αι. (Υποθέσεις και προσεγγίσεις).- Αθήνα: ΕΡΜΗΣ, 1989, σσ. 3- 78.

31. ΒΔ της 6 Απριλίου 1833 (Ε.τ.Κ., φ. 12, 3/ 15 Απριλίου 1833): ΟΘΩΝ, ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Άρθρ. 1. Το Βασίλειον της Ελλάδος, ανυφιστάμενης της μέχρι τούδε υπάρχουσας διαιρέσεως της επικρατείας, διαιρείται εις δέκα Νομούς και 42 επαρχίας. Εις εκάστην επαρχίαν καθίστανται άνευ αναβολής κοινότητες, ήτοι δήμοι, και εις εκάστην τούτων απονέμεται η ανήκουσα περιφέρεια.

Άρθρ. 12. Ο Νομός Κυκλάδων, περιλαμβάνει, απάσας υπό το όνομα τούτο γνωριζομένης νήσους του Αιγαίου Πελάγους και διαιρείται εις τις ακόλουθας επαρχίας:

1. Την επαρχίαν Άνδρου, συνισταμένη εκ της ομωνύμου νήσου:

Πρωτεύουσα Άνδρος

2. Την επαρχίαν Τήνου, συνισταμένην εκ των νήσων Τήνου, Μυκόνου και Δήλου:

Πρωτεύουσα Τήνος

3. Την επαρχίαν Σύρον (Σύραν), συνισταμένη εκ της ομωνύμου νήσου:

Πρωτεύουσα Ερμούπολις

4. Την επαρχίαν Κύθον, συνισταμένη εκ των νήσων Κύθου (Θερμίων), Κίας και Σερίφου:

Πρωτεύουσα Θερμιά (Κύθνος).

5. Την επαρχίαν Μήλου, συνισταμένην εκ των νήσων Μήλου, Κιμώλου, Σίφνου, Πολυκάνδρου (Φολεγάνδρου) και Σικίνου:

Πρωτεύουσα Μήλος

6. Την επαρχίαν Θήραν, συνισταμένην εκ των νήσων Θήρας (Σαντορίνης), Ίου, Ανάφης και Αμοργού:

Πρωτεύουσα Φηρά επί της Θήρας.

7. Την επαρχίαν Νάξον, συνισταμένην εκ των νήσων Νάξου, Πάρου και Αντιπάρου:

Μητρόπολις του Νομού η Ερμούπολις επί της Σύρας.

32 [Αναφέρουμε αδρομερώς και τα σπουδαιότερα σημεία του θεσμικού πλαισίου για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: αυτό, γιατί η έρευνά μας επικεντρώνεται

νεται, κυρίως, στην πρωτοβάθμια, εφόσον τα δεδομένα είναι ελλιπή για το δευτεροβάθμιο επίπεδο. (Βλ. Ερευνητικά δεδομένα)).

Η δευτεροβάθμια μέση εκπαίδευση οργανώθηκε με το ΒΔ του 1836 "*Περί του κανονισμού των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων*," το οποίο και περιελάμβανε 125 άρθρα που ρυθμίζουν τα είδη των σχολείων, τους σκοπούς τους, το ωρολόγιο εβδομαδιαίο πρόγραμμα μαθημάτων, τη διδακτέα ύλη, τις εξετάσεις, τις προαγωγές και τα σχετικά με το διδακτικό προσωπικό. Οι διατάξεις αυτές (εισηγήσεις του J. L. V. Armandsparg) συμπληρώθηκαν το 1857 με τον "*Εσωτερικόν κανονισμόν των Γυμνασίων και Ελληνικών Σχολείων*" και έτσι ίσχυσαν μέχρι το 1929. (Βλ. σχ. ΒΔ, "*Περί του κανονισμού των Ελληνικών σχολείων και γυμνασίων*", 31 Δεκεμβρίου 1836/ 12 Ιανουαρίου 1837 (Ε. τ. Κ., φ. 87, 31 Δεκεμβρίου 1836). Το ΒΔ υποδιαιρείται σε 7 τμήματα τα οποία και περιλαμβάνουν τα 125 άρθρα του). Στο τριτάξιο ελληνικό σχολείο εγγράφονταν οι απόφοιτοι του δημοτικού και στο τετρατάξιο γυμνάσιο εισάγονταν οι απόφοιτοι του ελληνικού σχολείου, ύστερα από εξετάσεις.

Οι δύο κύκλοι σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσεως, σε αντίθεση με την πρωτοβάθμια, διέπονται από συγκεκριμένη σκοποθεσία: Άρθρ. 1. *Διά την ανωτέραν επιστημονικήν, και διά την εις το πανεπιστήμιον μετάβασιν απαιτουμένην, προσέει δε και διά τον κοινωνικόν βίον αναγκασιότατην εκπαίδευσιν, θέλουν υφίστασθαι τα ελληνικά σχολεία, και υπεράνω αυτών τα γυμνάσια.* Άρθρ. 2. *Πρώτιστος σκοπός των ελληνικών σχολείων είναι να προετοιμάζουν διά τα γυμνάσια, και κατ' αυτόν συμμορφούται το αντικείμενον, η έκτασις, και ο τρόπος της διδασκαλίας αλλά συγχρόνως η εν αυτοίς εκπαίδευσις πρέπει να αποτελή και αυθύπαρκτόν τι όλον, ως πρώτην μεν θεωρούμενον βαθμίδα της επιστημονικής μορφώσεως της νεολαίας, αλλά και διά τους παίδας κατάλληλον, όσοι δεν θέλουν μεταβή εις τα γυμνάσια, αλλ' από των ελληνικών σχολείων αμέσως εις τον κοινωνικόν βίον, ή εις θέσιν, μη απαιτούσαν εκπαίδευσιν γυμνασίου και πανεπιστημίου.*

Άρθρ. 64. *Σκοπός του γυμνασίου είναι η περαιτέρω ανάπτυξις, της εις τα ελληνικά σχολεία προκαταρκτικής εκπαίδευσεως καθ' όλους τους κλάδους και κυρίως η προπαρασκευή των μαθητών όσοι μέλλουν να σπουδάσωσιν ανωτέρας επιστήμας εις το πανεπιστήμιον.*

Επισκοπώντας τα άρθρ. 1 και 2 του ΒΔ και συγκρίνοντάς τα με το άρθρ. 64, παρατηρούμε ότι τόσο τα ελληνικά σχολεία όσο και τα γυμνάσια θέτουν ως κύριο στόχο τους την επόμενη βαθμίδα σπουδών. Η στοχοθεσία αυτή, όπως εμβριθώς ήδη επιστημάνθηκε, "*δείχνει κάποια δυναμικότητα του θεσμού και ωθεί στην υπέρβασή του, μηδενίζει όμως την αυτοτέλεια των βαθμίδων και έρχεται σε αντίθεση με την πρόθεση συγχρόνως "η εν αυτοίς Εκπαίδευσις να αποτελή αυθύπαρκτόν τι όλον"* (Παπακωνσταντίνου, Θ. Γ. Σκοποί και πολιτισμικές επιλογές στη νεοελληνική μέση εκπαίδευση.- Αθήνα: ΛΥΧΝΟΣ, 1985, σ. 47). Το ΒΔ δεν προέβλεπε φοίτηση θηλέων, πράγμα που σημαίνει ότι αυτή είχε αφεθεί στην ιδιωτική πρωτοβουλία, αν και ικανός αριθμός μαθητριών φοιτούσαν σε ελληνικά (Lateinische Schule) δημοσυντήρητα και δημόσια σχολεία των νησιών στην αρχή της Οθωμανικής περιόδου, όπως στη συνέχεια θα διαπιστώσουμε.

33. Οι διαβεβαιώσεις συνίστατο α) Στην υπόσχεση του βασιλιά Λουδοβίκου "ότι τα μέλη της Αντιβασιλείας, τα οποία θα ασκούσαν τη βασιλική εξουσία στην Ελλάδα μέχρι την ενηλικίωση του Όθωνα, θα επιλέγονταν ανάμεσα σε πρόσωπα που θα είχαν φρονήματα μετριοπαθή, αλλά συνταγματικά" και β) Στη γραπτή υπόσχεση του υπουργού εξωτερικών της Βαυαρίας προς την Ελληνική Κυβέρνηση (Ιούλιος 1832), "ότι μια από τις κύριες φροντίδες της Αντιβασιλείας θα ήταν να συγκαλέσει γενική Εθνική Συνέλευση, η οποία θα εργαζόταν από κοινού με την Αντιβασιλεία για να ετοιμάσει το οριστικό Σύνταγμα του κράτους" (Βλ. Πετρίδης, Πάυλος. Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία (1828 - 1843).- 4η Έκδ.- Θεσσαλονίκη, 1985, σ. 150).

34. Ο. π., σ. 150.

35. Sakkis, D.A., "Die Ansichten Maurers bezüglich des Systems der Grundschulausbildung: von der Planung zur Ausführung: Die ersten Gesetze zur Ausbildung auf nationaler Basis auf dem Balkan". *Balkan Studies*. (Υπό δημοσίευση).

36. Λέφας, Χρ. Ιστορία της Εκπαιδεύσεως.- Εν Αθήναις: ΟΕΣΒ, 1942, σ. 10.

37. Καλαφάτη, Ελένη. Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (1821- 1929): Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό.- Αθήνα: ΙΑΕΝ, 1988, σ. 92, όπου και βιβλιογραφία.

38. Στα άρθρα 17 και 18 του ΒΔ "περί συστάσεως Δήμων" ορίζονται ως υποχρεώσεις των δήμων "... η σύστασις και διατήρησις των προκαταρκτικών σχολείων".

39. Αυτό τεκμηριώνεται από το Άρθρ. 9: "Η πρώτη τάξις σύγκειται από διδασκάλους έχοντας ήδη όλην την προς απαρτισμόν τελείου διδασκάλου δημοτικού σχολείου απαιτουμένην ικανότητα, και τας ακολούθους γνώσεις δια την πρόσκτησιν των οποίων χρεωστέι να σπουδάξη ενδελεχώς έκαστος διδάσκαλος..." Βλ. σχετικά και Πυργιωτάκης, Γεώργιος. Προβλήματα στην Ιστορία της Εκπαιδεύσεως των Δασκάλων στα πρώτα πενήντα χρόνια μετά την απελευθέρωση (1828- 1878).- Αθήνα: ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗΣ, 1981, σσ. 157, 158.

40. ν. Περί δημοτικών σχολείων, 6/18 Φεβρουαρίου 1834 (Ε.τ.Κ., φ.11, 3/ 15 Μαρτίου 1834). Προσέτι, πρέπει να επισημάνουμε ότι τον ν. του 1834 προηγήθηκαν οι προσπάθειες της Επιτροπής του 1833 για την οργάνωση της εκπαίδευσης, οι οποίες ουδέποτε τελεσφόρησαν. Στην Επιτροπή συμμετείχαν οι: Geib, E. D' Assoult, Ιάκωβος Ρίζος Ραγκαβής, Κωνσταντίνος Σχινάς, Σκαρλάτος Δ. Βυζάντιος, Αναστάσιος Πολυζωίδης, Αλέξανδρος Σούτσος και Ιωάννης Κογκώνης. (Για το έργο της Επιτροπής, βλ. Αντωνίου, Δανιὴ. Οι Απαρχές του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού στο Νεοελληνικό Κράτος: Το Σχέδιο της Επιτροπής του 1833.- Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗΣ, 1992.

41. Λαμπράκη-Παγανού, Αλεξάνδρα. Η Εκπαίδευση των Ελληνίδων κατά την Οθωνική περίοδο.- Αθήνα: ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΟΦΙΑΣ Ν. ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ, 1988, σ. 106 και ιδιαίτερα 122, όπου και βιβλιογραφία που αφορά στις σχετικές ρυθμίσεις.

42. Άρθρ. 6, "Όλοι οι εις δήμον, έχοντα σχολείον δημοτικόν, ανήκοντες παῖδες από του 5 συμπληρωμένου μέχρι του 12 συμπληρωμένου έτους της ηλικίας των, χρεωστούν να φοιτώσιν εις το σχολείον. Εις γονεῖς μη υποχρεούντας τα τοιαύτης ηλικίας τέκνα των να φοιτώσιν εις το σχολείον, επιβάλλεται δι' εκάστην ώραν απουσίας

του παιδός από το σχολείον πρόστιμον όχι ολιγώτερον των δέκα λεπτών, μη υπερβαίνον δε τας πενήκοντα δραχ.". Οπωσδήποτε τέτοιες ποινές ποτέ δεν επιβλήθηκαν από τη δικαιοσύνη. Εάν βεβαία εφαρμοζόταν η διάταξη, "ουδείς των εν ηλικία γεγονότων έκτοτε Ελλήνων ην αν γραμμάτων πάντη άμοιρος" παρατηρεί το υπ. ΕΔΕ, το 1856, 22 έτη μετά τη δημοσίευση του νόμου (Λέφας, Χρ., ό. π., σ. 49).

43. Τα άρθρ. 24, 26 και 27 επέβαλαν στους γονείς των μαθητών δίδακτρα 10-50 λεπτά κατά μήνα, "Εκτός του σταθερού μηνιαίου", τα οποία και έπαιρναν οι διδάσκαλοι από το δημοτικό ταμείο - όπως όριζε ο νόμος ή απευθείας από τους μαθητές. Σε πολλές όμως περιπτώσεις, όπως θα παρατηρήσουμε, οι διδάσκαλοι δεν έπαιρναν δίδακτρα συμεριζόμενοι την ένδεια των γονέων. Εξάλλου το δίδακτρο ήταν μηδαμινό.

44. Άρθρ. 58. Τα σχολεία των κορασίων, όπου τούτο είναι δυνατόν, πρέπει να είναι χωριστά από τα των παιδών, να προΐστανται δε αυτών διδασκάλισσαι... Άρθρ. 68. Αν είναι δυνατόν να συντεθή το διδασκαλείον με εν σχολείον κορασίων, τότε το σχολείον τούτο θέλει χρησιμεύσει επίσης ως πρότυπον, προς γύμνασιν διδασκαλισσών. (Βλ. Λαμπράκη- Παπανού, Αλεξάνδρα, ό.π., σ. 104).

45. Λεπτομέρειες για τη λειτουργία των σχολικών αυτών μονάδων βλ. Σακκής, Δ. Α. "Η εκπαίδευση στην επαρχία της Μήλου κατά τα πρώτα χρόνια της εθνικής ανεξαρτησίας". [Πρακτικά Α' Κυκλαδολογικού Συνεδρίου, Άνδρος 5- 9 Σεπτεμβρίου 1991]. Αθήνα: Ελετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, τ. ΙΑ' (1993), σσ. 191- 204.

46. Η παρουσίαση των δεδομένων είναι ελλιπής για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, γιατί υπάρχουν στα Αρχεία (μαθητολόγια) τα επαγγέλματα μόνον 32 περιπτώσεων (σε σύνολο 34 μαθητών) του ελληνικού σχολείου Μήλου. Τα επαγγέλματα των πατέρων των μαθητών του ελληνικού σχολείου Σίφνου, το οποίο και αριθμούσε 115 μαθητές, δεν αναφέρονται από τον ελληνοδιδάσκαλο με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται πλημμελής η εικόνα των επαγγελματικών κατηγοριών των γονέων των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των ΝΔ Κυκλάδων.

Πάντως, από τα λίγα δεδομένα που έχουμε και τα οποία αφορούν στις επαγγελματικές κατηγορίες των γονέων των μαθητών του ελληνικού σχολείου Μήλου εξάγεται το επισφαλές συμπέρασμα ότι τα παιδιά των κατωτέρων εισοδηματικά τάξεων δεν είχαν πρόσβαση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

47. Βλ. υποσ. 12.

48. Ειδικότερες κοινωνικές λειτουργίες της δευτεροβάθμιας εκπαιδευσεως τη διαφοροποιούν σε σχέση με τις αντίστοιχες της πρωτοβάθμιας. Με βάση αυτές μπορούμε να ερμηνεύσουμε το μικρό ποσοστό φοιτήσεως των θηλέων σ' αυτήν που κατά μία άποψη εξηγείται ως ακολούθως: "Κοντολογίς, η φοίτηση των αγοριών μεταφράζει ουσιαστικά τη λειτουργική πλευρά της εκπαίδευσης μέσα στη διαδικασία του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, στο πλαίσιο μιας κοινωνίας όπου το σύνολο των θέσεων που προϋποθέτουν ένα ελάχιστο επίπεδο εκπαίδευσης μονοπωλείται από τους άνδρες". [Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος. Εξάρτηση και αναπαραγωγή: ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830 - 1922).- 5η Έκδ.- Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, 1987. ό. π., σ. 425.

49. Πυργιωτάκης, Ιωάννης. Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες.- Αθήνα: ΓΡΗΓΟΡΗΣ, 1989, ό.π., σσ. 39- 42.

50. Περισσότερα για το θέμα βλ. Σακκής, Δημήτρης. "Οικονομικές παράμετροι της εκπαιδευτικής πολιτικής του Όθωνα στην περίοδο της Απολυταρχίας".- Ανακοίνωση που εκφωνήθηκε στα πλαίσια του SEPTIEME CONGRES INTERNATIONAL D'ETUDES DU SUD- EST EUROPEEN. (Thessalonique, 29 août- 4 Septembre 1994. Πρακτικά υπό δημοσίευση).

51. Πρβλ. και Μπουζάκης, Σήφης. Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821- 1985).- Αθήνα: Gutenberg, 1991, σ. 45.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πηγές ανέκδοτες

Γενικά Αρχεία του Κράτους, Οθωνικό Αρχείο, Γραμματεία Εκκλησιαστικών και Παιδείας, Κλάδος Β' (Παιδείας).

- 1) Θυρίς 155, Φάκελος 4. 2) Θυρίς 156, Φάκελος 1. 3) Θυρίς 155, Φάκελος 3. 4) Θυρίς 163, Φάκελος 14. 5) Θυρίς 186, Φάκελος 1. 6) Θυρίς 152, Φάκελος 7. 7) Θυρίς 208, Φάκελος 4. 8) Θυρίς 163, Φάκελος 13. 9) Θυρίς 185, Φάκελος 13. 10) Θυρίς 120, Φάκελος 7.

2. Νόμοι, διατάγματα και εγκύκλιοι

(Με χρονολογική σειρά)

ΒΔ της 6 Απριλίου 1833 (Ε.τ.Κ., φ.12, 3/ 15 Απριλίου 1833): "*Περί διαιρέσεως του Βασιλείου και της διοικήσεώς του*".

ν. Περί δημοτικών σχολείων, 6/18 Φεβρ. 1834 (Ε.τ.Κ., φ. 11, 3/15 Μαρτ. 1834).

ΒΔ 27 Δεκ. 1833/ 8 Ιαν. 1834, (Ε.τ.Κ., φ. 4, 10/ 22 Ιανουαρίου 1834) "*Περί συστάσεως των Δήμων*".

ΒΔ 1/ 13 Οκτωβρίου 1834 (Ε.τ.Κ., φ. 4, 26 Φεβρουαρίου / 10 Μαρτίου 1835). "*Περί του σχηματισμού των Δήμων του Νομού των Κυκλάδων*".

3. Εφημερίδες

Ερμής (Εφημερίς του Λαού, του Εμπορίου και της Βιομηχανίας), αρ. 327, έτος Η', Εν Σύρω την 24 Νοεμβρίου 1845.

4. Βιβλιογραφία

Αντωνίου, Δαυίδ: Οι Απαρχές του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού στο Νεοελληνικό Κράτος: Το Σχέδιο της Επιτροπής του 1833.- Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗΣ, 1992.- 221σ.

Αραβανή, Γεωργίου: Κοινωνιολογικές βάσεις της εκπαίδευσης.- Αθήνα: ΓΡΗΓΟΡΗΣ, 1992, 48σ.

- Ασδραχάς, Σπύρος: Ελληνική κοινωνία και οικονομία ιη' και ιθ' αι.: (Υποθέσεις και προσεγγίσεις).- Αθήνα: ΕΡΜΗΣ, 1988.- 454σ.
- Ηλιού, Μ.: "Γεωγραφική κατανομή εκπαιδευτικών ευκαιριών, "Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών, ΕΚΚΕ 28 (1976).
- Καλαφάτη, Ελένη: Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (1821- 1929): Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό.- Αθήνα: ΙΑΕΝ, 1988.- 277σ.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι.: Προς μίαν ελληνικήν Κοινωνιολογίαν της Παιδείας. Αθήναι: ΕΚΚΕ, 1974.
- Λαμπράκη-Παγανού, Αλεξάνδρα: Η Εκπαίδευση των Ελληνίδων κατά την Οθωμανική περίοδο.- Αθήνα: ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΟΦΙΑΣ Ν. ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ, 1988.- 350σ.
- Λεντάκης, Ανδρέας: "Σύμμεικτα Μήλου". Κατάθεση 73. Αθήναι: Μπουκουμάνη, 1973.
- Λέφας, Χρ.: Ιστορία της Εκπαιδεύσεως.- Εν Αθήναις: ΟΕΣΒ, 1942.- 532σ.
- Ληξουριώτης, Γιάννης: Κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί τον πρώτο αιώνα του νεοελληνικού κράτους. Αθήνα- Γιάννινα: ΔΩΔΩΝΗ, 1986.- 430σ.
- Μαρμαρινός, Ιωάννης: Δημιουργικότητα και κοινωνικοοικονομικόν επίπεδον.- Αθήναι: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ, 1978.- 212σ.
- Μπουζάκης, Σήφης: Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821- 1985). - Αθήνα: Gutenberg, 1991.- 160σ.
- Μυλωνάς, Θεόδωρος: Κοινωνική αναπαραγωγή στο σχολείο: Θεωρία και Εμπειρία.- σ. Ι.: ΑΡΜΟΣ, σ. α.- 263σ.
- Παπακωνσταντίνου, Θ. Γ.: Σκοποί και πολιτισμικές επιλογές στη νεοελληνική μέση εκπαίδευση.- Αθήνα: ΛΥΧΝΟΣ, 1985.- 180σ.
- Πάρσονς, Τάλκοτ: "Η σχολική τάξη ως κοινωνικό σύστημα: Μερικές από τις λειτουργίες στην Αμερικανική κοινωνία". [Φραγκουδάκη, Άννα] Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης: Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο.- Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ, 1985.- 560σ.
- Πετρίδης, Παύλος: Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία (1828 - 1843).- 4η Έκδ.- Θεσσαλονίκη, 1985.
- Πυργιωτάκης, Γεώργιος: Προβλήματα στην Ιστορία της Εκπαιδεύσεως των Δασκάλων στα πρώτα πενήντα χρόνια μετά την απελευθέρωση (1828- 1878).- Αθήνα: ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗΣ, 1981.- 188σ.
- Πυργιωτάκης, Ιωάννης: Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες.- Αθήνα: ΓΡΗΓΟΡΗΣ, 1989.-190σ.

- Σακκής, Δ. Α.: "Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση στην ανεξάρτητη Σκόπελο (1833-1848)". *Απόψεις*, αρ. 7. Αθήνα (1995), σσ.103- 132.
- Σακκής, Δ.Α.: "Κοινωνικοοικονομική κατάσταση γονέων και σχολική επίδοση μαθητών στο Ελληνικό σχολείο Βελεστίνου (1897- 1909)". [Πρακτικά Β' Συνεδρίου, "Φεραί- Βελεστίνο- Ρήγας", Βελεστίνο, Οκτώβριος 1992]. Αθήνα: *Υπέρεια*, τ. Β' (1994), σσ. 473-505.
- Σακκής, Δ.Α.: Η Εκπαίδευση στις Νοτιοδυτικές Κυκλάδες κατά την Α' Οθωνική περίοδο (1833-1843).- δ.δ., (ανέκδοτη).- 509σ.
- Σακκής, Δ. Α.: "Η εκπαίδευση στην επαρχία της Μήλου κατά τα πρώτα χρόνια της εθνικής ανεξαρτησίας". [Πρακτικά Α' Κυκλαδολογικού Συνεδρίου, Άνδρος 5-9 Σεπτεμβρίου 1991]. Αθήνα: *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών*, τ. ΙΔ' (1993), σσ. 191- 204.
- Σακκής, Δ. Α.: "Οικονομικές παράμετροι της εκπαιδευτικής πολιτικής του Όθωνα στην περίοδο της Απολυταρχίας". [SEPTIEME CONGRES INTERNATIONAL D'ETUDES DU SUD-EST EUROPEEN, Thessalonique, 29 août- 4 Septembre 1994]. (Πρακτικά υπό δημοσίευση).
- Sakkis, D. A.: "Die Ansichten Maurers bezüglich des Systems der Grundschulausbildung: von der Planung zur Ausführung: Die ersten Gesetze zur Ausbildung auf nationaler Basis auf dem Balkan". *Balkan Studies*. (Υπό δημοσίευση).
- Σβορώνος, Ν.: *Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας*.- 3η Έκδ. - Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, 1987.
- Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος: *Εξάρτηση και αναπαραγωγή: ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830 - 1922)*.- 5η Έκδ.-Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, 1987.- 655σ.
- Φραγκουδάκη, Άννα: *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης: Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*.- Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ, 1985.- 560σ.
- Χενέκα, Χανς Πέτερ: *Βασική κατεύθυνση της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης/ μετ. Γ. Σ. Κακαλέτσης*.- Αθήνα: ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, 1989.

Abstract

With this project, what is being studied is, the participation of the social-professional categories and social levels in the educational processing in Cyclades, during the years after the Greek Independence. This study became reality only after the discovery of unknown archives of the history of education, which was put forward after the access to the archives relating to Othon.

The conclusion is: 1. Children from every social level of the region and especially from the financially lower level, had the right and the ability to be educated.

Therefore, the participation in education- up to a certain point- had no relation to the social and financial classification.

2. The girls' participation rate could be regarded totally satisfactory for the customs in those days.

3. The poor child used to start attending at an older age, due to the problems as far as the cost of living was: concerned.

4. We realise that the first students' attendance in the independent Greece was generally regular, despite the students' activities and occupations which had no relation to the school environment.

What is mentioned above, makes clear that the 1834 law for the primary education was- up to a point- democratic.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΠΑΤΕΡΑ

<u>Επάγγελμα</u>	<u>αριθμός</u>	<u>%</u>
Μυλωνάς	63	3.8
Πρωρέας	81	4.9
Έμπορος	191	11.7
Ζευγός	4	.2
Πλοίαρχος	128	7.8
Κτίστης	18	1.1
Ναύτης	249	15.2
Αλιέας	46	2.8
Χαλκέας	8	.5
Διοικητής	5	.3
Ποιμένας	36	2.2
Αξιωματικός	21	1.3
Ανθρακέας	2	.1
Κτηματίας	131	8.0
Τέκτονας	12	.7
Γεωργός	151	9.2
Εργάτης	65	4.0
Ράπτης	25	1.5
Δήμαρχος	17	1.0
Μικροέμπορος	15	.9
Λιμενοφύλακας	4	.2
Τελώνης	3	.2
Κρεωπώλης	1	.1
Μάγειρας	48	2.9
Μεσίτης	2	0.1
Ιατρός	2	0.1
Ιερέας	30	1.8
Ναυπηγός	6	0.4
Δικαστικός	5	0.3
Σκυτοτόμος	38	2.3
Πρόξενος	7	0.4
Καδοποιός	1	0.1
Καλλιεργητής ορυκτών	2	0.1
Θερμοπώλης	1	0.1
Πράκτωρ	1	0.1

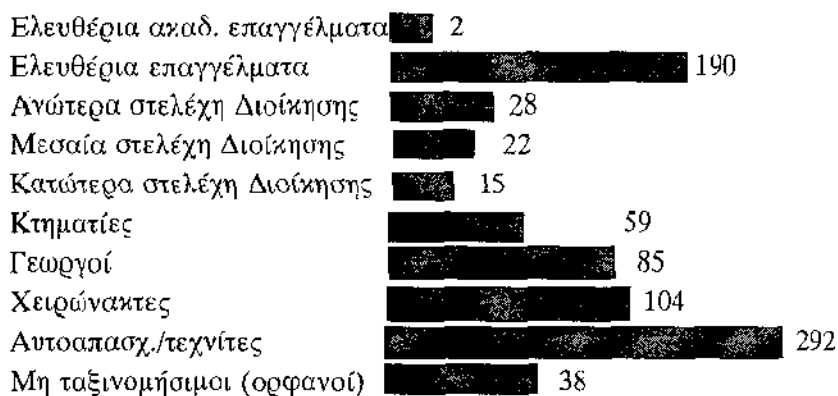
Κλητήρας	2	0.1
Καφεπώλης	9	0.5
Δάσκαλος	7	0.4
Γραμματέας	12	0.7
Αρτοποιός	8	0.5
Κιθαρωδός	10	0.6
Βαφέας	2	0.1
Υποδηματοποιός	20	1.2
Κεραμέας	19	1.2
Οικοδόμος	8	0.5
Λειτουργός	5	0.3
Τεχνίτης	1	0.1
Εργολάβος	3	0.2
Ορφανός	47	2.9
Χήρες	12	0.7
Καλαφάτης	3	0.2
Αρχιφύλακας	5	0.3
Παιγνιδιάτορας	4	0.2
Υγειονόμος	3	0.2
Ισκακαδοποιός	3	0.2
Βουτσάς	8	0.5
Ανθρακορύχος	1	0.1
Φορολογούμενος	6	0.4
Σιδηρουργός	5	0.3
Υπηρέτης	6	0.4
Άνεργος	1	0.1
Μαραγκός	2	0.1
Σκαπανέας	2	0.1
Σύμβουλος	2	0.1
Κηπουρός	2	0.1
Σύνολο	1945	100.0

Valid Cases 1637, Missing Cases 308.

Όσοι μαθητές εμφανίζονται μία φορά, ταξινομημένοι κατά κατηγορία επαγγέλματος του πατέρα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΠΑΤΕΡΑ

Κατηγορίες επαγγελμάτων	αριθμός	%
Ελευθέρια Ακαδ. επαγγέλματα	2	0.2
Ελευθέρια επαγγέλματα	190	22.8
Ανώτερα στελέχη Διοίκησης	28	3.4
Μεσαία στελέχη Διοίκησης	22	2.6
Κατώτερα στελέχη Διοίκησης	15	1.8
Κτηματίες	59	7.1
Γεωργοί	85	10.2
Χειρωνακτες	104	12.5
Αυτοαπασχ./τεχνίτες	292	35.0
Μη ταξινομήσιμοι (ορφανοί)	38	4.6
Σύνολο	835	100.0

Όσοι μαθητές εμφανίζονται μία φορά, ταξινομημένοι κατά κοινωνικό στρώμα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ
(Ταξινόμηση με βάση το επάγγελμα του πατέρα)

	αριθμός	%
Ανώτερα στρώματα	30	3.6
Μεσαία στρώματα	271	32.5
Κατώτερα των μεσαίων	292	35.0
Κατώτερα στρώματα	204	24.4
Μη ταξινομήσιμοι (ορφανοί)	38	4.6
Σύνολο	835	100.0

Valid Cases 835 Missing Cases 197

Ανώτερα στρώματα	 30	
Μεσαία στρώματα	 271	
Κατώτερα των μεσαίων	 292	
Κατώτερα στρώματα	 204	
Ορφανοί	 38	

ΠΙΝΑΚΑΣ 4
ΦΥΛΟ ΜΑΘΗΤΗ

Φύλο	αριθμός	%
Αγόρι	1592	81.9
Κορίτσι	353	18.1
Σύνολο	1945	100.0

Αγόρι		1592
Κορίτσι	 353	

Valid Cases 1945 Missing Cases 0

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Value	Frequency	Percent	Valid Percent	Cum Percent
3	8	0.4	0.4	0.4
4	30	1.5	1.6	2.1
5	201	10.3	10.9	12.9
6	310	15.9	16.8	29.7
7	282	14.5	15.3	45.0
8	238	12.2	12.9	57.8
9	221	11.4	12.0	69.8
10	203	10.4	11.0	80.6
11	138	7.1	7.5	88.3
12	101	5.2	5.5	93.7
13	56	2.9	3.0	96.8
14	20	1.0	1.1	97.8
15	9	0.5	0.5	98.3
16	15	0.8	0.8	99.1
17	4	0.2	0.2	99.4
18	6	0.3	0.3	99.7
19	3	0.2	0.2	99.8
20	2	0.1	0.1	99.9

ΗΛΙΚΙΑ ΜΑΘΗΤΗ	21	1	.1	.1	100.0
	0	97	5.0	MISSING	
TOTAL	1945	100.0	100		

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: ΗΛΙΚΙΑ ΜΑΘΗΤΗ ΚΑΙ ΤΑΚΤΙΚΗ ΦΟΙΤΗΣΗ

Count Row Pct Col Pct	1-30 απουσίες	31-60 απουσίες	61-90 απουσίες	91-120 απουσίες	περισσό- τερες από ...	Row Total
	1	2	3	4	5	
1 3-8 χρόνων	430 44.1 61.6	235 24.1 59.0	105 10.8 53.6	74 7.6 69.2	131 13.4 77.5	975 62.2
2 9-12 χρόνων	249 45.3 35.7	154 28.0 38.7	80 14.5 40.8	31 5.6 29.0	36 6.5 21.3	550 35.1
3 13-16 χρόνων	17 41.5 2.4	9 22.0 2.3	11 26.8 5.6	2 4.9 1.9	2 4.9 1.2	41 2.6
4 17-21 χρόνων	2 100.0 0.3					2 0.1
Column Total	698 44.5	398 25.4	196 12.5	107 6.8	169 10.8	1568 100.0

Chi - Square	D.F.	Significance	Min. E.F.	Cells with E.F. < 5
34.96156	12	.0005	.136	7 OF 20 (35.0%)

Number of Missing Observations = 377

ΠΙΝΑΚΑΣ 7
ΤΑΚΤΙΚΗ ΦΟΙΤΗΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ
ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ

Επαγγελματικές κατηγορίες	1-30 απουσίες	31-60 απουσίες	61-90 απουσίες	91-120 απουσίες	περισσό- τερες από ...	Row Total
	1	2	3	4	5	
Ανώτερα στελέχη Διοίκησης	26 48.1 4.0	10 18.5 2.6	2 3.7 1.1	6 11.1 5.9	10 18.5 6.2	54 3.6
Ελευθέρια ακαδημαϊκά επαγγέλματα	2 100.0 0.3					2 0.1
Ελευθέρια επαγγέλματα	173 46.0 26.5	81 21.5 20.7	53 14.1 29.1	26 6.9 25.5	43 11.4 26.7	376 25.2
Μεσαία στελέχη Διοίκησης	23 62.2 3.5	9 24.3 2.3	1 2.7 0.5	1 2.7 1.0	3 8.1 1.9	37 2.5
Κατώτεροι Υπάλληλοι Διοίκησης	16 72.7 2.4	2 9.1 0.5	1 4.5 0.5	1 4.5 1.0	2 9.1 1.2	22 1.5
Κτηματίες	47 41.2 7.2	21 18.4 5.4	19 16.7 10.4	11 9.6 10.8	16 14.0 9.9	114 7.7
Γεωργοί	60 44.1 9.2	31 22.8 7.9	22 16.2 12.1	10 7.4 9.8	13 9.6 8.1	136 9.1
Χειρώνακτες	63 38.7 9.6	53 32.5 13.6	19 11.7 10.4	13 8.0 12.7	15 9.2 9.3	163 10.9
Μη ταξινομήσεις (ορφανοί)	29 52.7 4.4	19 34.5 4.9	3 5.5 1.6	2 3.6 2.0	2 3.6 1.2	55 3.7
Αυτοαπασχολούμε- νοι τεχνίτες	215 40.5 32.9	165 31.1 42.2	62 11.7 34.1	32 6.0 31.4	57 10.7 35.4	531 35.6
Column Total	654 43.9	391 26.2	182 12.2	102 6.8	161 10.8	1490 100.0

Chi - Square

D.F.

Significance

Min. E.-F.

Cells with E.F. < 5

39. 71120

36

.0078

.137

13 OF 50 (26.0%)

Number of Missing Observations = 455

ΠΙΝΑΚΑΣ 8
ΤΑΚΤΙΚΗ ΦΟΙΤΗΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ ΜΑΘΗΤΗ

Φύλο μα- θητών	1-30	31-60	61-90	91-120	άνω των 120	σύνολο
Αγόροι	580	350	171	90	149	1340
	43.3	26.1	12.8	6.7	11.1	81.5
	81.3	82.0	80.3	81.1	82.3	
Κορίτσοι	133	77	42	21	32	305
	43.6	25.2	13.8	6.9	10.5	18.5
	18.7	18.0	19.7	18.9	17.7	
Σύνολο	713	427	213	111	181	1645
	43.3	26.0	12.9	6.7	11.0	100.0

Number of Missing Observations = 300

ΠΙΝΑΚΑΣ 9
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΑ ΠΡΟΣΒΑΣΕΩΣ ΣΤΗΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Επαγγέλμ. κατηγορ.	3-8 χρόνων	9-12 χρόνων	13-16 χρόνων	17-21 χρόνων	σύνολο
Ανώτερα στρώματα	23	7			30
	76.7	23.3			3.6
	4.6	2.5			
Μεσαία στρώματα	145	84	24		253
	57.3	33.2	9.5		30.3
	29.1	29.9	45.3		
Κατώτερα των μεσαίων	188	89	14	1	292
	64.4	30.5	4.8	0.3	35.0
	37.8	31.7	26.4	50.0	
Κατώτερα στρώματα	123	87	10	1	221
	55.7	39.4	4.5	0.5	26.5
	24.7	31.0	18.9	50.0	
Μη ταξινομήσιμοι	19	14	5		38
	50.0	36.8	13.2		4.6
	3.8	5.0	9.4		
Σύνολο	498	281	53	2	834
	59.7	33.7	6.4	0.2	100.0

Number of Missing Observations = 198